

## Középkori feliratok Dálnokon

Az 1977-es földrengés után helyreállításra szoruló dálnoki református templomban a munkálatok során eddig ismeretlen középkori épületrészletek és feliratok kerültek elő.

A falak meglazult vakolatának leverését, valamint a templom belsejében és közvetlen közelében a földmunkával is járó nagyarányú javítást sajnos rendszerezetlen nem kísérte figyelemmel régész, így az épület kulcsfontosságú részleteiről (falelválások, boltindítások stb.), a napfényre jutott alapfalakról és sírokról nem készült értékelhető dokumentáció. A megújuló dálnoki templom azonban így is a Székelyföld késő gótikus építészetének egyik fontos emlékévé vált.<sup>1</sup> Bemutatását azért érezzük indokoltnak, mert mind a művészettörténetírás, mind a gyakorlati műemlékvédelem számára sok tanulsággal szolgál.

Irott források a dálnoki templom papját már a XIV. század első felében említik.<sup>2</sup> A ma álló épület azonban — megfigyelhető stílusjegyei szerint — ilyen korai elemeket nem tartalmaz: a templom valamennyi látható, középkori eredetű műrészlete a késő gótika korából való. Az említett renoválás alkalmával megtalált feliratok és faragott kőrészletek azért olyan jelentősek, mert ennek a nagyméretű késő gótikus átépítésnek a részleteibe engednek bepillantást, ugyanakkor a környék művészettörténeti kutatását is új szempontokkal gazdagítják.

Dálnok középkori templomának napjainkig csak a hajója maradt meg. Északi és déli falának építési korára — nem ismervén a faltextrát — nincs semmiféle támpontunk; a hajó nyugati végének szokatlan, a nyolcszög három oldalával való lezárása azonban biztosan késő középkori. Ezt tanúsítja a nyugati homlokzat középtengelyében elhelyezett csúcsíves, kökeretes kapu (1. rajz) is. Hasonló alaprajzi formát mutat az egykori Doboka megye területén fekvő Cegőtelke (Cegő, Szászcegő) késő gótikus temploma is.<sup>3</sup> A hajó északi és déli oldalán, egymással pontosan szemben még egy-egy bejárat nyílt. Ezeket később elfalazták, de kereteiket az utolsó renoválás alkalmával szabadon hagyták: a déli oldalon részben egymást metsző tagozatokkal profilált késő gótikus csúcsíves kapu (2. rajz), az északin egyenes záródású, szintén gótikus bejárat kökerete (3. rajz) látható. Mind a három bejárat záradéka ugyanazt a mesterjegyet (4. rajz) viseli.

A javítás idején végzett padló- és talaj(!)csere alkalmával a hajó nyugati végében falalapotást észleltek; sajnos, ennek kora és rendeltetése nem tisztázódott. Hasonló a helyzet a templom mellett előkerült egykori sekrestye- és cinteremfal esetében is; így tudományos jellegű dokumentáció hiányában ezek sem járulnak hozzá a templom építéstörténetének kibogozásához.

A középkori templom hajóját az újkor folyamán keletre bővítették, délről pedig karzatos mellékhajót és tornyot építettek hozzá. Ennek az átépítésnek esett áldozatul az egykori szentély. Az 1977-es javítás alkalmával a jelenlegi szöszék táján, a hajó északi falán falelválást figyeltek meg, de ettől keletre még mindig középkori fal húzódik; így nem világos, hogy a hajó középkori bővítésével állunk-e szemben, vagy pedig a hajóéval azonos szélességű szentéllyel, melynek diadalívét a boltozat beomlása után visszabontották. Ez megint olyan lényeges kérdés, melyre a renoválás idején lehetett volna választ keresni. Mivel erre nem került sor, megfelelő dokumentáció híján (mérretarányos rajz és fénykép) csak találgatásokra vagyunk utalva, s legfennebb abban reménykedhetünk, hogy környékbeli analógiák (pl. a kézdialbisi református templomhajóval egyenlő szélességű késő gótikus szentéllyel és visszabontott diadalívvél) vagy újabb falkutatási lehetőségek révén egyszer ez a probléma is megoldódik.

A jelenleg lapos mennyezettel fedett hajó egykor boltozva volt: a renoválás során boltindítások is kerültek elő, kétszer vályúzott téglabordák töredékeivel (5. rajz). Csak fájlalhatjuk, hogy a helyreállítók megelégedtek egyetlen bordaindítás bemutatásával. Itt a levéstől bordacsonkokon kobaltkék színezést, a boltindítás körül a falon pedig okkersárga festést lehetett megfigyelni. A munkálatok alkalmával a hajó boltozati bordáitól eltérő, orrtagos téglabordákat is találtak (6. rajz),

szintén kék festésnyomokkal. Ezek valószínűleg a szentélyrész (estleg sekrestye) boltozatából származnak.

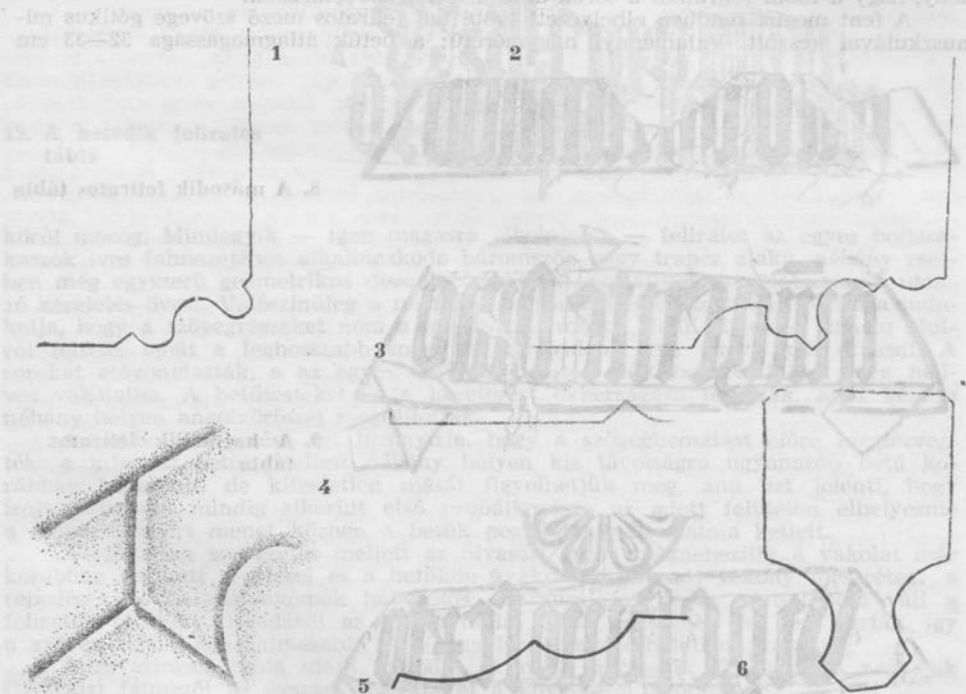
A renoválás legnagyobb, szakmai szempontból is meglepő eredménye a hajdani boltszakaszok falra metsződő íves mezejét kitöltő, nagyméretű gótikus feliratok feltárása és megőrzése volt; ezeket a késő gótikus boltozat elkészülte után festették a templom délnyugati, nyugati, északnyugati és északi falára. A feliratos mezők elhelyezése alapján következtethetünk a ránk maradt középkori templomrész boltozatára is: a hajó nyugati végét fedő csillagboltozathoz még legalább három boltszakasz kapcsolódott. Az előbb elmondottak értelmében problematikus, hogy kelet felé az utolsó boltszakasz a hajó vagy pedig már a szentély térfelére esett-e.

A feliratok keretelésének legmagasabb pontja a hajóboltozat hozzávetőleges magasságát is sejteti: ez 6,30 m-nél valamivel magasabban volt.

A feltárt, szám szerint hét feliratos mező közül az elsőt a sokszögzáródású nyugati hajószakasz délnyugati falán találták, melyet a nyugati és északnyugati hajófalon előkerült feliratok követnek, s a sort az északi falon felfedezett négy felirat zárja le.

Az első tábla felirata — ritka emlék a maga korában — rovásírással készült (7. rajz). Az első alkalommal felfedezett öt betű értelmezését Ferenczi Géza és Ferenczi István kísérelte meg.<sup>4</sup> Megfejtésük azonban valószínűleg revízióra szorul, mivel a falrész későbbi letisztításakor kiderült, hogy valójában egy kétsoros feliratról van szó. Az újabb megfejtési próbálkozások sikere érdekében néhány, a felirathoz fűződő technikai megfigyelést igyekszünk rögzíteni.

Az épületbelső középkori vakolatát — feltehetően a templom XVII—XVIII. századi nagyjavításakor — kalapáccsal végigütögették, hogy az új vakolatréteg jobban tapadjon a régihez. A kalapácsnyomok valamennyi szövegrészt megrongálták, a betűk sérülése azonban a rovásírásos feliratnál különösen érzékeny veszteség; itt ugyanis a töredékes betűk eredeti formája nem következtethető ki olyan biztonsággal, mint a latin nyelvű inscriptiónál. Fokozza a zavart, hogy a legutóbbi javítás alkalmával a kalapácsnyomokat habarcskitöltéssel megpróbálták eltüntetni, s a középkori festésre durván felhordott habarcs a betűk még látható részleteiből is eltakarta valamit; ez az eleve bizonytalan olvasatot még tovább nehezíti.



1. A nyugati kapu keretének profilja. — 2. A déli kapu keretének profilja. — 3. Az északi/bejárat keretének profilja. — 4. Az északi kapu záradékának mesterjegye. — 5. Téglalabdaprofil a hajóból. — 6. Orrtagos téglalaborda.



## 7. A rovásírásos első felirat

A rovásos feliratot a latin nyelvű szövegrészekével azonos vakolatrétegre, szintén a gótikus boltozathoz alkalmazkodó falfelületre írták; készítőjük itt is elővonalazást alkalmazott, mint a többiek esetében, s a két sorban elhelyezett jeleket, valamint a föléljük festett rozettát amazokhoz hasonlóan ugyancsak okkersárgára színezte. Eltérésként említhetjük meg a betűk kisebb méreteit (az alsó sorban magasságuk 20–22 cm, a felsőben 23 cm) s a halványabb sárga színezést.

A kis eltérések ellenére (a méretbeli a más jellegű írásjelek indokolhatják, a színbeli az, hogy ezt a feliratot később *nem* színezték újra) szövegünket a többi írásrészlettel egykorúnak, a teljes építési felirat *szerves* részének tekinthetjük, keletkezési idejét pedig a következő falmezőkre festett dátummal tartjuk meghatározhatónak. Mindebből logikusan következik, hogy a rovásírásos (minden bizonnyal magyar nyelvű), valamint a latin nyelvű szöveg között tartalmi összefüggésnek kell lennie.

A felirat értelmezése szempontjából esetleg nem közömbös, hogy az alsó sor balról számított első és harmadik jelét csak bekarcolták a vakolatba, de *nem* festették ki. Az olvasás irányának megállapításakor esetleg fogódzót jelenthet az a tény, hogy a többi feliratnál a sorok alulról fölfelé következnek.

A fent megírt rendben elhelyezett többi hat feliratos mező szövege gótikus minuszkulával készült. Valamennyi nagyméretű: a betűk átlagmagassága 32–33 cm



## 8. A második feliratos tábla



## 9. A harmadik feliratos tábla



## 10. A negyedik feliratos tábla

11. Az ötödik feliratos tábla



12. A hatodik feliratos tábla



13. A hetedik feliratos tábla



körül mozog. Mindegyik — igen magasra elhelyezett — feliratot az egyes boltszakaszok íves falmezejéhez alkalmazkodó háromszög vagy trapéz alakú, néhány esetben még egyszerű geometrikus díszrel is ékesített, sematikus, mondatszalatog utánzó keretelés övezi. Valószínűleg a rendelkezésre álló felület szokatlan formája indokolja, hogy a szövegrészeket nem a megszokott módon, felülről lefelé, hanem alulról felfelé, tehát a leghosszabb sortól a legrövidebb felé tartva kell olvasni. A sorokat elővonalazták, s az egyes betűket kifestés előtt bekarcolták a még nedves vakolatba. A betűtesteket és a keretozést okkersárgára festették, amit később néhány helyen angolvörössel megújítottak.

A betűk elhelyezése azt bizonyítja, hogy a szövegbeosztást előre megtervezték: a kifestett betűk mellett néhány helyen kis távolságra ugyanazon betű korábban bekarcolt, de kifestetlen mását figyelhetjük meg, ami azt jelenti, hogy írójuknak nem mindig sikerült első próbálkozásra az adott felületen elhelyeznie a szöveget, ezért menet közben a betűk pozícióján változtatnia kellett.

A szokatlan sorvezetés mellett az olvasást itt is megnehezítik a vakolat már korábban említett sérülései és a betűkön gyakran ottmaradt vékony mészréteg; a repedések és kalapácsnyomok habarosos „restaurálása“ pedig ezúttal sem vált a feliratok előnyére. Ráadásul az utolsó táblát teljes egészében fel sem tárták, így a szöveg egyik legizgalmasabb része egyelőre hozzáférhetetlen maradt.

A rovásírásos tábla utáni második (8. rajz), harmadik (9. rajz) és negyedik (10. rajz) falmezőt az évszám foglalja el a következő tagolásban:

- 2 an[no] do[mini] mill[es]si[m]o
- 3 qui[n]gentesimo
- 4 vigesimo sexto

Az ötödik (11. rajz), hatodik (12. rajz) és hetedik (13. rajz) táblán az építkezés tényének és az építómester nevének megörökítése, valamint a felirat készülésének napja és hónapja következik:

5 tectura et testudo au // le diue Chate // rine

6 incepta edi[fi]ca[?]ta et fi[ni]ta // per magistru[m]

7 ...omelhum lapidicam // ...8<sup>o</sup> Kale[n]dys (!) octob[ri]s]...

A felirat értelmezését a csak részben kibontott hetedik falmezőn kívül néhány problematikus szó is bonyolítja. A *tectura*, -ae épületfedelelet és vakolatot egyaránt jelent (az építkezés befejezésekor mindkettőről szó lehet), az utána következő *testudo*, -*dinis* boltozat jelentésű szó azonban az előbbi valószínűsíti.

A hatodik feliratrészleten a *magistrum* szó után már nincs hely a név számára, de nincs az értelem szerint utána következő hetedik felirat alsó sorának elején sem, ahol valószínűleg csak pár betűnyi felületet nem bontottak ki. Ugyanez áll a *lapidicam* szó utáni feltáratlan falrészre is a hetedik felirat belső sorának elején. Egyik terület sem akkora, hogy egy-egy személynév elférhetne rajta. Ez pedig azt jelenti, hogy a *magistrum* és *lapidicam* szavak összetartoznak, és a felirat egy tárgy esetében szereplő *magister lapidicára* vonatkozik, akinek talán rövidített keresztnévét rejti az alsó sor kibontatlan eleje.

Feliratunk *lapidica*, -ae szavát kőművesnek és kőfaragónak egyaránt szokták fordítani. Mint látni fogjuk, e két — lényegét tekintve meglehetősen eltérő — értelmezés megszületése egyáltalán nem véletlen műve. A kor lapidicáiról, ezek munkájáról és munkaszervezetéről részletező korabeli erdélyi forrás maradt ránk: a kolozsvári kőfaragók (lapidicák) 1525. december 20-án elnyert első céhlevele. Az 1589-ben, majd 1591-ben megerősített okiratból kiderül,<sup>5</sup> hogy a céhben kétféle mestert különböztettek meg: a *murariust*, aki a kőfaragáshoz nem értett, csak a falak és boltozatok építéséhez, és a magasabb szaktudású *lapidicát*, aki mind a kőfaragást, mind a falrakást egyaránt értette, mi több, a boltozat tervrajzát is el tudta készíteni. Idézett forrásunk a *magister lapidicákról* is szól. Ezek a céhmesterek mellett a céh tekintélyes személyei, akik egy-egy műhely vagy munkacsoport vezetői voltak. A munkacsoport a mesterén (magister lapidica) kívül annak helyetteséből (viceregens), legényekből (novelli) és inasokból (servi) állott.

Az elmondottakat figyelembe véve a dálnoki építési felirat egy több főből álló, gyaníthatóan már céhes alapon szerveződött munkacsoportra utal, melynek munkavállaló és vezető mesterének írásban is megörökítették a nevét.

Ez a név a felirat legproblematisabb részének bizonyult. Mivel előtte hiányzik néhány betű, s a meglévő kőrajza is helyenként bizonytalan, olvasata is kétséges: az *accusativusban* szereplő nevet Omelhumnak, esetleg Omelhn[u]mnak olvassuk, s a késő középkorból ismert Omen, Omlen, Omelen szász családnevekkel rokonítjuk.<sup>6</sup> Ez esetben a komoly technikai tudást igénylő boltozást részben vagy egészében szász mesterember(ek) munkájának tekinthetjük.

A név és viselőjének rangja azonban további következtetésekre is lehetőséget nyújt: arra ti., hogy Dálnok és a vele kapcsolatba hozható építkezések környékén — valószínűleg Brassóban — a kőművesipar ekkor már a céhes fejlődés útjára lépett. Különösen érdekes ez, ha tudjuk, hogy Erdélyben a kőművescéh megléte utaló legkorábbi adatot éppen a kolozsvári 1525-ös céhlevél szolgáltatja, s utána csak az 1552-ben alakuló nagszebeni céhről tudunk.<sup>7</sup>

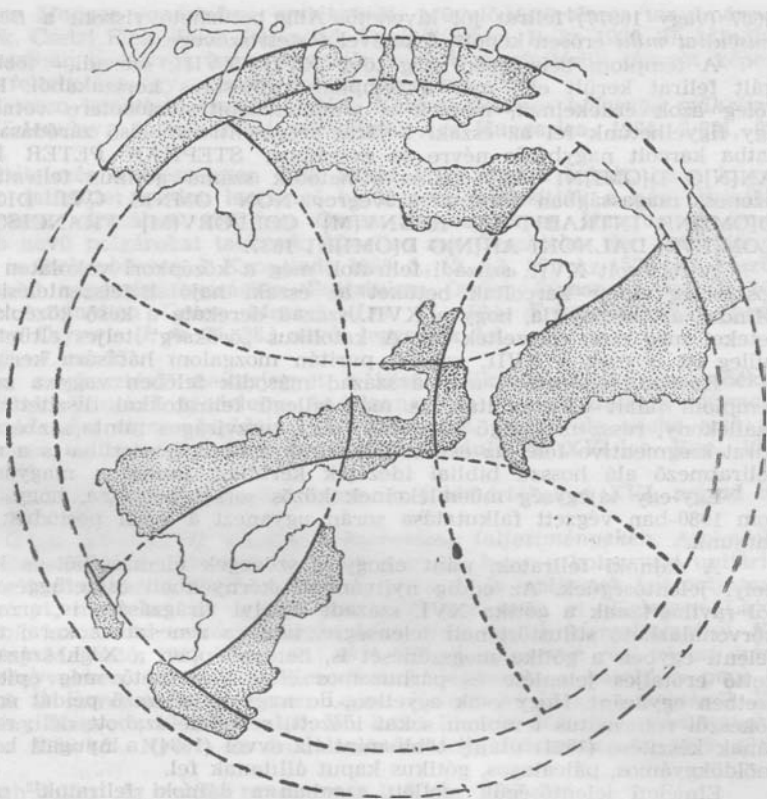
A szöveg két szavát nem klasszikus értelemben, hanem a középkori szóhasználat szerint fordítottuk. Az *aula*, -ae ugyanis a középkorban nemcsak „udvar”, „csarnokot” jelent, hanem „templomot” is. Hasonlóképpen a *divus* melléknevet „mennyei”, „isteni” jelentése mellett „szent” értelemben is használták.

A dátum további részét írja a római naptár segítségével adta meg, de vagy latin nyelvtudása nem lehetett tökéletes, és a dátum szövegébe nyelvtani hiba csúszott be, vagy pedig a nálunk általánosan elterjedt *octavo cadendas Octobris* helyett az Itáliában szokásos módon, *ab* prepozícióval járó ablativusos szerkezettel (*octavo kalendys Octobris*) tüntette fel az időpontot.

A római naptár szerint a Kalendae a hónap első napja; a dátumot a szóban forgó hónap *után* következő hónap Kalendae-je szerint számítjuk, úgy, hogy a dátumban szereplő hó *előtti* hónap napjainak számához hozzáadunk kettőt, s az összegből kivonjuk a dátumban megjelölt napok számát. Szeptember 30 napos lévén, 30+2=32, 32-8=24, feliratunk tehát készítési idejéről 1526. szeptember 24-ét jelöli meg.

(Az esetben viszont, ha a felirat készítője az említett olasz számítási módot alkalmazta a napnak a hónapban belüli jelölésére, akkor a hó első napjától *előre* számított nyolcadik nap, azaz október 8-a az érvényes dátum.)

Mindezek előrebocsátása után a szöveget a következőképpen értelmezzük: „Az Úr 1526-ik esztendejében Szent Katalin templomának fedele és boltozata meg-



14. Felszentelési kereszt az északi falon

kezdetett, felépített és befejeztetett... Omelh[n?] vezető kőműves által, szeptember 24-én...<sup>4</sup>

A Székelyföld középkori építészetében rendkívül ritka építési felirat tehát egy magister lapicidának nevezett építésvezető kőművest említ, aki 1526-ban embereivel elkezdte és szeptemberben be is fejezte a Szent Katalinnak ajánlott templom boltozását és fedését. A védőszent november 25-i ünnepét tehát már az újjáépített, frissen berendezett templomban ülhette meg a falu népe.

Az épület egésze azt sejteti, hogy a boltozás és templomfedés csak befejező aktusa volt egy hosszabb ideig tartó alapos átépítésnek. Erre utal a három késő középkori ajtókeret az azonos mesterjeggyel, melynek tulajdonosát egyelőre nem ismerjük,<sup>8</sup> bár feltehető, hogy a faragványok is a feliratban szereplő lapicida és emberei munkáját dicsérik. Az viszont teljesen bizonyosnak látszik, hogy ez a munkacsoport nemcsak Dálnokon dolgozott. A szomszédos Kézdiabísbán a református templom 1980-as renoválása során a dálnokihoz hasonló profilú téglabordák töredékei kerültek elő, a boltindítások körül pedig hasonló okkersárga festést lehetett megfigyelni. A közeli Esztelneken a római katolikus templom déli kapuja a dálnoki déli bejárat jó analógiája.

Visszatérve a feliratokhoz, körülöttük más középkori festésnyom nem került elő, kivéve az északi falon feltárt, körzővel szerkesztett, fehér alapon vörösre festett felszentelési keresztet (átm. 34,5 cm), melynek nagysága megközelítőleg egyezik a felirat betűinek magasságával (14. rajz). Talán nem véletlen, hogy ezek a méretek hozzávetőleg egyeznek a királyi láb 31,26 cm-es hosszával.<sup>9</sup>

A kibontott késő középkori vakolatfelületek azt is valószínűsítik, hogy a hajó nyugati végében a XVII. században karzat állott. A hajó északnyugati falán ugyanis olyan magasságban található a vakolatba karcolt, illetve ráfestett XVII. századi feliratok, mely a hajó padlószintjéről nem érhető el. Ezek közül több ma már olvashatatlan, de STEPHAN MIKLOS neve és a BASILIUS LAZAR ANNO

1607 (vagy 1697?) felirat jól kivehető. Alig betűzhető viszont a *Beatus Homo Qui auscultat mihi* erősen kopott, feketével festett szövege.

A templom belsejében még több XVII—XVIII. századi, többé-kevésbé rongált felirat került elő, már a templom protestáns korszakából. Közülük minket főleg azok érdekelnek, melyek a templom építéstörténetére vetnek némi fényt. Így figyelhetünk fel az északi bejárat szegmentives belső záródása fölött a vakolatba karcolt nagybetűs névre és évszámra: STEPHAN PETER DA[IL]NOCINUS AN[N]O D[OMI]NI 163(?)... és a hatodik számú gótikus felirattal szemben az azonos magasságban festett szövegre: NON OMNIS QVI DICT DOMI[N]E D[OMI]NE INTRABIT IN REGNV[M] COELORV[M] FRANCISCVS BARTHOLOM[EVS] DALNOKI AN[N]O D[OMI]NI 1637.

A felsorolt XVII. századi feliratok még a középkori vakolaton találhatók. Valószínűleg ekkor karcolták betűket az északi hajófal felszentelési keresztjére is. Mindez azt bizonyítja, hogy a XVII. század derekáig a késő középkori festett részeket még nem meszelték be. A katolikus „örökség” teljes eltüntetésére valószínűleg itt is csak a XVII. századi puritán mozgalom hatására került sor.<sup>10</sup>

Később, feltehetően már a század második felében vagy a századfordulón, a templom falait újravakolták, és más jellegű feliratokkal díszítették. A rendkívül mállékony, rossz minőségű meszelésre akantuszvirágos minta, az északi és déli bejárat szegmentive felé, az északi falra festett olasz koszorúba s a második gótikus feliratmező alá hosszú bibliai idézetek kerültek, immáron magyar nyelven.

Egy-egy tájegység műemlékeinek közös sorsát példázza, hogy az albsi templom 1980-ban végzett falkutatása során ugyanezt a késői periódust sikerült kimutatnunk.

A dálnoki feliratok, mint ahogy a szövegek elemzéséből is kitűnt, nemcsak helyi jelentőségűek. Az eddig nyilvánvaló környékbeli összefüggéseken túlmenően jól rávilágítanak a gótika XVI. századi erdélyi virágzására is, arra a mindjobban körvonalazható stílustörténeti jelenségre, hogy a reneszánsz korai térhódítása nem jelenti egyben a gótika megszűnését is, hanem éppen a XVI. század elején mindkettő erőteljes jelenléte és párhuzamos élete figyelhető meg építészetben, festészetben egyaránt. Hogy csak egyetlen, de nagyon jellemző példát említsünk, a mezőkeszűi református templom sokat idézett, remekbe szabott déli, reneszánsz kapujának készítése (1521) után<sup>11</sup> több mint tíz évvel (1534) a nyugati homlokzaton szemöldökgyámos, pálcátagos, gótikus kaput állítanak fel.

Elméleti jelentőségük mellett azonban a dálnoki feliratok<sup>12</sup> napfényre kerülésének körülményeiből a gyakorlati műemlékvédelem is levonhatja a maga számára a tanulságokat.

**Benkő Elek**

A dálnoki templom helyreállításáról és a fölfedezett rovásírásos feliratról márciusi számunkban közöljük Mike Bálint és Kósa Ferenc tanulmányát.

## JEGYZETEK

1. A dálnoki templom renoválását Mike Bálint református lelkész végeztette; ő figyelt fel a vakolat alatt lappangó feliratokra, s fiával, Mike Józseffel megkezdte kibontásukat is. Ebbe a munkába kérésükre később Kónya Ádám is bekapcsolódott, s az ő „magánszorgalmából” készített rajzai, fényképei és jegyzetei tájékoztatnak a renoválás egyes mozzanatairól. Vö. Kónya Ádám: *A későgótika feltárt emlékei Dálnokon*. Megyei Tükör, 1978. február 28.
2. Az 1332—1337-es pápai tizedjegyzékben a dálnoki templom papja kétszer is szerepel; különösen sokatmondó az első bejegyzés: 1332 — „Notandum, quod archidiaconus de Kyzdi, Dico sacerdos de Dabunk, pro se et pro sociis suis pro prima et secunda solutione in festo assumptionis Beate Virginis solvit XL. banales antiquos.” (*Monumenta Vaticana* I. 105.)  
Az 1334-es felsorolásban szintén találkozunk Dálnokkal: „Dyco sacerdos de Dalnuk solvit VI. grossos.” (*Monumenta Vaticana* I. 130.) A befizetett összeg székelyföldi viszonylatban elég jelentősnek mondható, s ez a falu és egyház anyagi lehetőségeire is vet némi fényt.
3. Entz Géza: *Szolnok-Doboka műemlékei*. Solnok-Doboka magyarsága (Szerk. Szabó T. Attila). Dés—Kolozsvár, 1944. 204., 207.
4. Ferenczi Géza—Ferenczi István: *Rovásírás Dálnokon*. Fórum, 1978. április 22. (A *Megyei Tükör* negyedévi melléklete). — Ferenczi Géza—Ferenczi

István: *Magyar rovásírásos emlékekről*. Művelődéstörténeti tanulmányok (Szerk. Csetri Elek, Jakó Zsigmond, Tonk Sándor). Buk., 1979. 27. Mindkét dolgozatban a szerzők hangsúlyozzák, hogy a megfejtésük tárgyát képező jelek feltehetően egy nagyobb felirat töredékei.

5. Részletesen ismerteti Balogh Jolán: *Későrenaissance kőfaragó műhelyek*. II. Közlemény: *A kolozsvári műhelyek*. *Ars Hungarica*, 1974. 2:251, 255—262.
6. E feltételezés természetesen csak akkor állja meg a helyét, ha a kibontatlan falfelület esetleg lappangó betűi nem módosítják a név olvasatát. — Brassó városában 1503-ban Omen Thytes, Omen Hannus és Omen Jacob nevű polgárokat találunk. (*Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen*, I. Kronstadt, 1886. 3., 12., 13., 35.) Az 1526-ban készült barcasági népességösszeírásban Botfaluban Omlen Symen (I. m. II. 16.), Szászhermányban Omen Mechel (I. m. II. 18.), Feketehalomban pedig Omlen Czyrwis (I. m. II. 28.) nevét jegyezték fel.
7. Balogh: I. m. 251.
8. Rokon szerkesztésű mesterjegyet a késő gótika korából szász vidékről ismerünk: Winckel, Madeleine Andrienne van de: *Introduction sommaire a l'étude des signes lapidaires de Roumanie*. Pagini de veche artă românească de la origini până la sfârșitul secolului al XVI-lea. Buc., 1970. 202., 206.
9. Bogdán István: *Magyarországi hossz- és földmértékek a XVI. század végéig*. Bp., 1978. 134.
10. Entz Géza: *XV—XVIII. századi bekarcolások falfestményeken*. *Archaeologiai Értesítő*, 1952. 131—132. — Megjegyezzük, hogy a kolozsvári unitárius egyház birtokában a XVII. századi összeírások is említenek két osztálytörténetet, melyeket az egyház csak 1711-ben adott el (Kelemen Lajos: *Adatok kolozsvári unitárius egyházközségünk régebbi klenodiumairól*. *Keresztény Magvető*, 1913. 167., 168.; 1914. 234.) A kolozsvári régi városi számadáskönyvekben, 1577-ben a klenodiumok jegyzékében katolikus papi öltözetek is szerepelnek (Kelemen Lajos: *Kolozsvári klenodiumainkról*. *Keresztény Magvető*, 1922. 105—106. Vö. Lakó Elemér: *Két kolozsvári templom leltára 1585-ből*. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, 1978. 216—219.).
11. Balogh Jolán: *Az erdélyi renaissance* I. Kvár, 1943. 256.
12. A dolgozat rajzainak elkészítését Ughy István festőművésznek köszönöm.

## Még egyszer az orientalisztikáról

Utolsónak tekintett nagy erdélyi polihisztorunkról, Brassai Sámuelről, illetőleg tudományos tevékenységéről sok kötetre menő cikk, ismertetés, tanulmány és könyv látott már napvilágot. Ezekből megismerhetjük a múlt század eme kiemelkedő, rendkívül sokoldalú érdeklődésű, színes egyéniségének hozzájárulását a természettudományok, a matematika, a logika, a filozófia stb. egyetemes és magyar tárházához.

Valamilyen végzetes véletlen folytán azonban ezekben a munkákban még annyi szó sem esik Brassairól, a szanszkrit nyelv külföldön is számon tartott szaktekintélyéről, mint például a kolozsvári Musicai Egyesületben betöltött szerepéről vagy akár a helybeli házi kamarazenekar szervezése körüli érdemeiről. Pedig még az egyetemen is tanította a szanszkritot! Itt élt, itt dolgozott köztünk, s mégis egy külföldi folyóiratnak kellett hamarabb tudomást szereznie arról, hogy lám Kolozsvárt él egy tudós, akinek szanszkrit nyelvi ismeretei tekintélyt vívtak ki számára, sőt a világhírű angol szanszkrit tudós, John Muir is megtiszteltetésnek vennie, ha ötkötetes hatalmas munkájáról (*Original Sanskrit Texts on the Origin and History of the People of India*. London, 1868—1870) kifejtene véleményét!

A fentiek igazolására hadd közöljük a *The Academy* nevű, kéthetenként megjelenő angol irodalmi, tudományos és művészeti folyóirat egyik munkatársának, C. L. Doble-nak 1873-ban kelt, Brassaihoz írt levelét. Ezen a levelen a nagy tekintélyű Theodor Benfey (1809—1881) aláírása is rajta áll. Noha a levelet tartal-



mazó boríték nem került elő, a levél tartalmából nyilvánvaló, hogy a címzett csakis Brassai lehet. Bizonyítékul megemlítjük, hogy a szobán forgó ötkötetes szanszkrit munkát (*Original Sanskrit Texts*) megtaláltuk Brassai könyvei között, sőt azokban Brassai saját kezű bejegyzéseit is bárki ellenőrizheti. (Lásd az Akadémia Kolozsvári Fiókjának Könyvtárában az U660029 jelzetű munkát.)

Lakó Elemér

Íme a levél:

Jelzete az Akadémiai Könyvtárban: MsU. 2461.

### THE ACADEMY

A Fortnightly Record of Literature, Learning, Science, and Art.

Office: 14, HENRIETTA STREET, COVENT GARDEN,

LONDON, W. C. June 13th, 1873.

My dear Sir,

The Editor directs me to thank you for your letter, which will appear in the next Number of the Academy. With regard to Muir's Sanskrit text he does not quite understand whether you will be able to favour him with an article or not, and will be greatly obliged if you will let him have a line on the subject. He hopes that your engagements will allow you to review the book.

I remain  
Yours faithfully  
C. L. Doble

Prof. Benfey.

A levél magyar fordítása:

Tisztelt Uram!

A kiadótól utasítást kaptam, hogy megköszönjem Önnek a levelet, amely a *The Academy* legközelebbi számában meg fog jelenni. Muir szanszkrit szövegével kapcsolatban — ő nem érti pontosan, vajon Önnek lesz-e lehetősége, vagy sem megtisztelni őt egy cikkel, és igen lekötelezettje lenne Önnek, ha küldene neki néhány sort ebben a tárgyban. Reméli, elfoglaltságai meg fogják Önnek engedni, hogy szemlét tartson a könyv fölött.

Prof. Benfey

Tisztelettel:  
C. L. Doble



Kádár F. Tibor: Vázlat Bartók-zenére  
(Szónáta két zongorára és ütőhangszerekre)